

(Esse)

Ədəbi Suprematizm cərəyanının yaranma zərurəti, onun mahiyyəti barədə açıqlamalar və bu cərəyana aid edilən bədii mətnlər kütləvi informasiya vasitələrində dərc olunmağa başladıqdan az sonra sevimli tələbələrimdən biri mənə müraciət etdi: "Müəllim, bu cərəyan barədə söhbət düşərkən deyildi ki, hər hansı bir cərəyanın nəzəriyyəsi olmalıdır, mən də cavab verdim nəzəriyyə var və o nəzəriyyəni əsaslandırın bir çox mövzular barədə müəllimlərin dinləyicisi olmuşam".

Tələbəm haqlı idi. Yaradıcılığının dinamikası, zamanla formalaşan elmi-bədii laboratoriyam sayəsində ərsəyə gələn bədii əsərlər eyni zamanda bu laboratoriya əsasında intellektual poeziya barədə bir sıra nəzəri mövzuların da meydana gəlməsi zərurəti yaradırdı. Beləliklə, dəqiq elmlərə aid elmi anlayışları, elmi faktları, populyar elmi nəzəriyyələri ədəbiyyatla, bədii mətnlərlə əlaqələndirən mövzular yarandı: Bədii mətnlərdə ehtimal anlayışları (və Ehtimal nəzəriyyəsi), Qeyri-səlis məntiq və ədəbiyyat, Nisbilik nəzəriyyəsi və ədəbiyyat, həndəsi fiqurlar, hərəkət, Zenon paradoksları, məkan və zaman, sonsuzluq və s. bədii mətnlərdə. Bu mövzular elmi informasiyaların fəlsəfi düşüncə vasitəsilə bədii mətnlərdə inikasının əsaslandırılması idi. Yeni intellektual təmayüllü bədii əsərlərin yaranması texnikası, fəlsəfi düşüncənin elmi təfəkkürlə bədii mətn arasında bir körpü, bir keçid aparatı olması barədə tezislərdən ibarət idi.

Yaranan bədii əsərlər, bu əsərlərin nəzəri əsaslarını təşkil edən mövzular yeni bir ideyanın yaranmasına təkan verdi. Elmi informasiyaların fəlsəfəsinin ifadə olunduğu bədii mətnləri bir cərəyan altında

Suprematizmdən ədəbi suprematizmə

sistemləşdirmək.

Ədəbi Suprematizm. Nə üçün məhz suprematizm və nə üçün ədəbi?

Suprematizm (latınca supremus – mənası "ən yüksək" deməkdir) – təsviri sənətdə avanqard cərəyan olub, əsası Kazimir Maleviç tərəfindən, böyük ehtimalla (bu barədə müxtəlif versiyalar var), 1913-cü ildə qoyulub və sadə həndəsi fiqurların (üçbucaq, dairə, kvadrat və s.) abstrakt formalarından rəsm əsərlərində istifadə texnikasıdır. Onun geniş ictimaiyyətə tanış ən populyar əsərlərindən biri "Qara kvadrat" rəsm əsəridir. Maleviç 1916-cı ildə "Kubizm və futurizmdən suprematizmə" əsəsini dərc etdirir. Mənbələrin birində yazılır ki, Suprematizm nəzəriyyəsi Maleviçin rəsm əsərlərində ifadə olunan sadə həndəsi fiqurların abstrakt formalarının üstünlük təşkil etməsinə əsaslanır və bu rəsm əsərləri nəzəriyyəyə yaxşı illüstrasiyadır.

Məncə, məsələ bir qədər aydınlaşdı. Yeni sualın birinci hissəsinə cavab verildi. Deməli, yaradıcı sferada – incəsənətdə belə bir təcrübə var; həndəsi fiqurların abstraksiyasından təsviri sənətdə istifadə olunur və bu sahədə yaranan əsərlər

xeili estetik mənalara, fəlsəfi fikirlərə yol açır. Necə deyirlər, mövcud olan hər şeyin öncə "riyazi dildə" ifadəsi vardır. Hər şey həndəsi formaya malik olub, əsasında ədəbi münasibətlər dayanır.

Həm həndəsi fiqurların, həm də dəqiq elmlərə aid digər faktların, anlayışların, nəzəriyyələrin fəlsəfəsindən istifadə etməklə qələmə aldığımız bədii mətnlər (şeyirlər, şeir-essələr, essələr, hekayələr və povestlər) ədəbi müstəvidə anoloji cərəyanın yaranmasını zəruri edirdi. Beləliklə, suprematizmdən həm də ədəbi sptematizmə keçidin zəruriliyini nəzərə alıb, Ədəbi Suprematizm ədəbi-fəlsəfi cərəyanının yaranmasını məqsəduyğun hesab etdik. Bu da sualın ikinci hissəsinin cavabı.

Bu cərəyana aid edilən intellektual təmayüllü əsərlərin yaranma texnikasına sadə bir nümunə əsasında nəzər salaq – məthyanarın prosesini bu bədii texnika əsasında aşağıdakı ardıcılıqla həyata keçirilir:

1. Hadisə: Payız fəsl. Otaq. Pəncərədən müşahidə.

2. Elmi təfəkkür: pəncərə - dördbucaqlıya bənzər həndəsi formaya malikdir.

3. Fəlsəfi düşüncə: pəncərə - həyatın dördbucaqlı mənzərəsi, onun yalnız bir parçasını təsvir edir və payız dördkünc çərçivədən görünür.

4. Bədii təfəkkür: pəncərə -

Əli Şirin Şükürlü

çərçivəsinə rəğmən otaqda asılan canlı rəsm əsərinə bənzəyir.

5. Və nəhayət bədii mətn:

Payızdı. Seyr edirəm payız otaqdan.

Pəncərə - dördbucaqlı mənzərəsi həyatın;

payız dördkünc çərçivədə. Və sanki canlı şəkildə payız pəncərədə

asılıb otağında.

Bədii mətn yaradılarkən istifadə etdiyimiz bütün elmi nəzəriyyələrin, elmi faktların və anlayışların fəlsəfəsindən bir ardıcılığın şərtləndirdiyi modeldən istifadə edirik: elmi informasiya – fəlsəfi düşüncə - bədii təfəkkür. Vəssalam.

Sadəəcə, burada bir vacib məsələ nəzərə alınmalıdır: əsərin bədii həlli zamanı elmi informasiya təkcə informasiya olaraq qalmamalı, təsvir olunan hadisəyə adekvat olub, mətnin içində əriməli, mətnin məna çalarlarını zənginləşdirməli, fəlsəfi tutumunu artırmalıdır.

Ədəbi Suprematizm cərəyanı altında təkcə dəqiq elmlərdən deyil, eyni zamanda digər elm sahələrindən də bədii vasitə, bədii model olaraq istifadə texnikası sayəsində yaranan əsərləri sistemləşdirmək, təhlil obyektinə çevirmək olar. Belə

olan tədqirdəyörgün ədəbi-bədii estetikani dincə buraxıb, ədəbi mühitdə tamamilə yeni ədəbi yolun, ədəbi-fəlsəfi estetikanın, yeni poetexnikaların yaranmasına nail olmaq mümkündür. Bu, həm də bədii mətnlərin informativliyindən həzz alan oxucu zövqünün də formalaşmasına xidmət edir.

Sonda fikrimi təsviri sənətdə Suprematizm nəzəriyyəsinə əsaslandırılan yuxarıda qeyd olunan tezislərə oxşar tezislərlə yekunlaşdırıram:

Ədəbi Suprematizm nəzəriyyəsinə ən yaxşı təsdiqi – I. Bu cərəyan adı altında sistemləşdirdiyimiz ədəbiyyatın intellektual qoluna aid bədii mətnlər və II. Bu formatda mətnlərin yaranması prosesində fəlsəfi düşüncə fasitəsilə elm təfəkkürdən bədii aparat kimi istifadə texnikası barədə yazılan və yazılacaq məqalələrdir. Yəni Ədəbi Suprematizm cərəyanını nəzəri əsaslandırılan bu əsə sona çatsa da cərəyanın formalaşması sona çatmayıb.